

Мария АНГЕЛОВА-АТАНАСОВА (Велико Търново)

ПРОФ. НИКОЛАЙ КОВАЧЕВ В БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИКА

Проф. Николай (Кольо) Петков Ковачев е един от значимите представители на съвременната българска ономастика. Създател на най-големия у нас ономастичен архив, съдържащ неограничено и още неинвентаризирано богатство от топонимичен, антропонимичен, зоонимичен и пр. материал, автор на над 550 публикации в печата, публикувани и още толкова непубликувани монографии; директор на създадения от него Център по българска ономастика при Великотърновския университет, той е онази крупна фигура на учен, педагог и стратег, чиято цялостна дейност изумява с мащабите и многопосочността си и бележи цял етап в историята на българската ономастика. С действителния си принос за развитието на ономастичната наука у нас, той се явява един от достойните ученици и продължители на делото на любимия си учител акад. Вл. Георгиев.

Роден е на 22 ноември 1919 г. в с. Кръвеник, Севлиево. Начално образование и първи прогимназиален клас завършва през 1931 г. в родното си село. Втори и трети прогимназиален клас завършва в с. Ново село (сега гр. Априлци), Троянско, след което продължава образованието си в гр. Габрово, където през 1938 г. завършва полукласическия отдел на известната с добрите си традиции Априловска гимназия. В този период от живота си бъдещият учен-лингвист е по-скоро поет. Годината на завършването му е и година на първа творческа изява. Най-напред е отпечатано стихотворението му *Вечни скитници*, а след него следва юношеската му стихосбирка *Луни песни*, подписана с псевдонима Николай Лазурен. Подозирам, че известният езиковед в онзи момент се е чувствувал повече бъдещ поет, на което вероятно се дължи и изборът на филологическа специалност в университета. Факт е, че като студент по славянска филология Н. Ковачев издава втората си стихосбирка *Паяжини* (Габрово, 1939) под псевдонима Николай Лазурен-Синавир, рецензирана от Веселин Ханчев, а през през 1941 г. отпечатва поемата си *Есенни видения от село в*

сборника "Първа бразда", подписана пак с псевдонима Николай Лазурен. Поетичната му нагласа и придобитите в университета знания за славянските литератури го ориентират към преводаческа дейност. Плод на това са *Избрани стихотворения. Адам Мицкевич* (Севлиево, 1948, 66 с.), няколко публикации за живота и творчеството на Адам Мицкевич и др. Няколко издания на *Панонски легенди. Жития на Кирил и Методий* в превод на Н. Ковачев (I-то през 1942, а III-то през 1947) маркират нова насока в творческия му път. Очевидно е благоговорното влияние на такива видни личности и учени като Ст. Романски, Ст. Младенов, М. Арнаудов, Й. Иванов, М. Попруженко и др., които студентът по славянска и руска филология в Софийския университет "Климент Охридски" е имал възможност да слуша през 1938 – 1942 г. Нагласата му за литературно и научно творчество не се променя и по-късно, когато след завършване на Стажант-учителския институт към III мъжка гимназия – София (1942 – 1943) и след участието му в първата фаза на Отечествената война (1944 – 1945) започва работа като учител.

Периодът 1945 – 1963 г. за него е период на учителствуване предимно в родното му село, където от 1946 г. е и директор на училището. През тези години той създава литературен кръжок към читалището в с. Кръвеник и става негов председател. Председател е и на Комитет по старините към местния народен съвет, библиотекар в читалището на селото, съветник в местния народен съвет и председател на просветната комисия към него, референт по наука и култура към отдел "Народна просвета" при Околийския народен съвет в гр. Севлиево (1949 – 1950), автор на проект за основаването на Градския народен музей, активен участник в откриването на музейна сбирка в с. Кръвеник, изработил експозиционния ѝ план, като в същото време събира, обработва и издава първия си значим труд в областта на българската топонимия – *Местните названия от Севлиевско* (София, БАН, 1961) и начева работата по изследването на топонимията в Габровско. Библиографията на публикациите му от този период обхваща над 80 заглавия, отпечатани във вестник "Борба", "Балканско знаме", "Севлиевска трибуна", "Учителско дело", "Народна младеж", "Земеделско знаме", "Отечествен фронт", "Вечерни новини", "Стършел", в списанията "Български език", "Език и литература", "Народна просвета", "Съпоставително езиковедие" и в различни сборници. Тематичното им разнообразие свидетелства за невероятно широк диапазон от интереси и дейност, която в много отношения напомня безкористната всеотдайност, родолюбие и енциклопедичност на изявените български възрожденци. Ще бъде справедливо, ако подчертаем, че с този период от живота си Н. Ковачев доказва колко извисена може да бъде

професията селски учител. За истинския творец, педагог и общественик това не е доживотна присъда, както биха го приели много млади специалисти днес, а специфично поле за многостранни изяви на личността.

1963 г. носи неочаквани промени за утвърдения вече педагог и ономаст. Във Велико Търново се открива Висш педагогически институт и за конкурса по езикознание учителят Николай Ковачев е поканен лично от акад. Владимир Георгиев. Трудно е да се откажеш от такава чест, а и от такава възможност да разгърнеш силите си в една област, в която вече си се доказал. От есента на 1963 г. Н. Ковачев е асистент, а през 1965 г. е избран за доцент по общо езикознание във ВПИ "Братя Кирил и Методий". Изборът му през 1972 г. за професор е напълно закономерен. Той не просто е един от основателите на Великотърновския университет, но и зам. ректор на университета през 1968 г., декан на Филологическия факултет от 1968 до 1970 г., ръководител на Катедрата по езикознание от 1965 до 1976 г. Новото обкръжение за него е повече от благоприятно. Контактите с учени като Вл. Георгиев, Ал. Бурмов, Ив. Дуриданов, Ив. Гълъбов, Ст. Стойков, М. Младенов, Т. Бояджиев, П. Русев, Г. Димов, както и с редица по-млади учени, негови непосредствени колеги, се оказват много благоприятни за развитието му като университетски преподавател и учен. Административните му ангажменти не го отклоняват от предназначенията научни планове, които реализира със завиден размах и енергия.

Още през първата година от преподавателската си дейност проф. Н. Ковачев успява да организира събирането на значителен топонимичен материал чрез домашни и курсови работи на студентите-филолози. Понататък тази практика се разширява чрез възлагането на теми за дипломни работи по топонимия, антропоимия, зоонимия, което е особена чест за най-добрите кръжочници от ръководения от него кръжок по ономастика, създаден още през 1965 г. като школа за теренна работа и последваща научна обработка на събрания материал. Така се стига до натрупването на огромен ономастичен архив, съдържащ над 70 % от топонимията на България, голяма част от антропоимията, зоонимията, вендонимията, астронимията и др., а в същото време и на краеведски материали, които са задължителна част на всяка от ономастичните задачи, възлагани от Н. Ковачев. Трудно е да си дадем сметка колко часове, дни, месеци, години от личното време на учения е отнела тази работа по организиране на събирателска дейност от този тип, по контролиране на постъпващите материали и поддръждане в подходящ ред, за да са годни за ползуване във всеки момент. Освен енергичност и предприемчивост това изисква и рядък талант, какъвто явно малцина притежават. На тези му качества дължим не само създаването на този неочакван архив, чиято

национална стойност тепърва ще оценяваме, но и създаването на Лаборатория по българска антропонимия през 1985 г. и прерастването ѝ през 1987 г. в Център по българска ономастика, чийто директор Н. Ковачев остава и след пенсионирането си на 1. 04. 1987 г.

Научното творчество на проф. Ковачев е добре познато на научната ни общественост. Библиографията му съдържа множество заглавия на книги, речници, учебници, помагала, ръководства, програми, многобройни научни и публицистични статии и др. Послучай 60-годишнината му беше издадена биобиблиография (*Николай Ковачев. Биобиблиография*. Велико Търново, 1979, 51 с.) с над 220 публикации. Сред тях са монографиите *Местните названия в Севлиево*, *Местните названия в Габровско*, *Топонимията на Троянско*, краеведския очерк *Миналото на героичен Кръвеник*, студиите *Търново – Велико Търново*, *За названията на улиците в България*, *Названията на ветровете в България*, *Речник на говора на село Кръвеник (Севлиево)*, *Географската лексика в топонимията на Северна Средна Стара планина*, *Названия на селищата във Великотърновско*, *Втори принос към названията на ветровете в България*, учебни помагала и др. Библиографията на трудовете му след 1979 г. съдържа още над 260 заглавия. Между тях са *Българска ономастика. Наука за собствените имена. Спецкурс* (Велико Търново, 1982, 230 с.), с второ издание *Българска ономастика. Наука за собствените имена* (София, ДИ “Наука и изкуство”, 1987, 212 с.); *Честотно-тълковен речник на личните имена у българите* (София, ДИ “Д-р Петър Берон”, 1987, 216 с.); *Севлиево и Севлиевският край през Възраждането* (София, 1986, 416 с.) – в съавторство с Христо Йонков и Йонко Панов. В областта на топонимията и географската терминология след 1979 г. са отпечатани и редица статии и студии: *Географската лексика в пътеписите на Иван Вазов* (*Onomastica*, 25, 1980, 197–221), *Някои лингвистични проблеми около имената на три укрепени селища от Втората българска държава* (– В: Търновска книжовна школа, София, 1980, 351–358), *Названията на няколко средновековни селища като извор за етногенезиса на българския народ* (– В: Средновековният български град, София, 1980, 243–252), *Няколко топонима от басейна на река Янтра в интерпретация на Ст. Младенов и на последните изследвания* (Език и литер., 1981, III, 90–95), *Из старинната топонимия в Тетевенско* (– В: Страници из миналото на Тетевенският край, София, 1981, 51–62, в съавт.), *Пачалото на българската държава в светлината на предславянската и раннославянската топонимия в Североизточна България* (– В: България 1300. Институция и държавна традиция. Т. II. София, 1982, 161–163), *Езиково-поселищни отношения в*

басейна на река Янтра според селищните названия (– В: Велико Търново и Великотърновският край през вековете. Т. II. Велико Търново, 1983, 121–133), *За произхода на селищните имена* (– В: За произхода на географските имена в Ловешки окръг. Ловеч, 1986, 40–58), *Няколко предварителни изводи от топонимията на Ловешки окръг* (Бълг. език, 1987, № 1–2, 114–116), *Селищните имена в Габровски окръг като исторически извор* (– В: Трудове на ВТУ. Т. 22, София, 1987, № 2, 165–193), *За името на средновековната крепост Раховец – Раховец* (Език и литер., 1989, № 3, 121–123), *За името на старопланинския резерват БОЛТИН* (Език и литер., 1991, № 2, 129–130), *Етнолингвистични контакти в басейна на река Росица според топонимията* (Език и литер., 1991, № 5, 80–85), *Турските завоевания в Ловешкия край според топонимията* (– В: Турските завоевания на Балканския полуостров, отразени в исторически и литературни паметници от XIV – XIX век. Велико Търново, 1992, 454–457), както и многобройни статии с научно-популярен характер, публикувани във вестници и списания, например за имената на *Клокотница*, *Велико Търново*, *Петко Славейково*, *Габрово*, *Хотел – Хоталич*, *Вранлик*, *Марево*, *Долно Крушево*, *Боженци*, *Луковит*, *Дебелцово*, *Градище*, *Малък Вършец – Сръбе*, *Дамяново*, *Артанас – Росица*, *Крамолин – Макри*, *Берипара – Бериево*, *Арфакларе*, *Оходен*, *Душево*, *Чадърли – Сенник*, *Градница*, *Млечево*, *Крушуна*, *Ломни дол – Ловни дол*, *Севлиево*, *Търхово*, *Шумата*, *Енев рът*, *Вита стена*, *Бужурово – Младен*, *Горско Калугерово*, *Коевци*, *Идилево*, *Драгиевци*, *Поваковци*, *Драгановци*. Тези публикации подсказват убеждението на автора, че науката е предназначена не само за тесен кръг читатели и най-значимото от научните изследвания трябва да бъде представено на широка читателска аудитория. В този смисъл ученият е общественик в най-прекрасния смисъл на тази дума, без да престава да бъде задълбочен изследвач.

В областта на антропонимията след 1979 г. проф. Ковачев има също така множество научни публикации. Между тях са *Поява и разпространение на името АЛБЕНА в българската антропономия* (– В: Езикове дски проучвания в чест на акад. Вл. Георгиев. БАН, 1980, 238–243), *Относно имена на поета ЯВОРОВ и популярността му в българската ономастика* (– В: Филологически студии. Велико Търново, 1981, 425–440), *Върху имената на Константин-Кирил Философ* (Старобългар., 1983, № 4, 101–16), *Едно старинно име върху пръстенпечат от Търновград* (Българ. език, 1983, № 4, 319–322), *Върху презимената на Григорий Цамблак* (– В: Търновска книжовна школа. Т. 3. София 1984, 201–206), *Двойни лични имена* (Българ. език, 1984, № 4,

367–371), *Пръстени-печати от XII – XIV век* (– В: В е л и ч и е т о на Търновград [800 години от възстановяването на Българската държава]. София, 1984, 358–361), *Върху личните имена на търновградчани през вековете* (– В: В е л и к о Търново 1185 – 1985. София, 1985, 96–113), *Върху монашеските имена в Търновград и Търновска епархия* (– В: Търновска книжовна школа. Т. 4. София, 1985, 241–246), *Славянското име ДЕСИСЛАВ – ДЕСИСЛАВА в българската антропонимия и изкуство* (O n o m a s t i c a, 30, Krakow, 1986, 241–247), *Зараждане и развитие на българската антропонимия* (– В: С б о р н и к доклади от II международен конгрес по българистика. Т. 5. Диалектология и ономастика. София, БАН, 1988, 23–27), *Генезис и разпространение на личното име ГЕОРГИ* (Б ъ л г. език, 1988, 304–306), *Личните имена в с. Кръвеник в Севлиеvsка община* (Е з и к и литер., 1990, № 3, 31–39), *Състояние и проблеми на българската антропонимия* (– В: Съ с т о я н и е и проблеми на бълг. ономастика. Т. 1. Велико Търново, 1990, 10–19), *Някои наблюдения над фамилните имена в Дряновско* (– В: Съ с т о я н и е и проблеми на бълг. ономастика. Т. 1. Велико Търново, 1990, 116–117), *Произход, значение и разпространение на светските и духовните имена на Софроний Врачански* (– В: С о ф р о н и й Врачански и проблемите на възрожденската ни култура. Велико Търново, 1990, 75–79), *Лични имена в България по имена на растения* (O n o m a s t i c a, 37, Krakow, 1982, 169–182), *Най-разпространето име в съвременната ни личноименна система [Мария – Марийка]* (Б ъ л г. език, 1993, № 6, 499–501), както и някои научно-популярни публикации, например за името *Десислава, Асеновци*, за свободния избор на личното име и др. Безспорно най-значимо постижение за автора, както и вобще за българската наука в областта на антропонимията е отпечатаният през 1995 г. *Честотно-etimологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия* (Велико Търново, 1995, 620 с.), плод на многогодишна изследователска работа. Издаването му е финансирано от Великотърновския университет и е посветено на 75-годишнината на автора, макар че това не е специално отбелязано. Сам по себе си речникът може да бъде венец на едно изследователско дело и дело на цял един живот. Той съдържа имената на всички българи от 1891 до 1980 г. с честотност над 1. Речниковата статия съдържа данни за общия брой на родените, за първата година на поява на името, статистически данни за броя на родените по райони и по десетилетки и етимологична бележка. Новост в речника са приложените многобройни статистически справки за честотност и разпространение на имената, които могат да се разглеждат като самостоятелно приносно изследване. В много отношения речникът е уникален и представлява

неоценим принос към изследването не само на българската, но и на балканската и славянската антропонимия.

Безспорен интерес за специалистите представлява статията *Галактиката в представите и космогонията на българския народ* (– В: С л а в и с т и ч н и проучвания, Велико Търново, 1988, 23–27), както и редица етимологични бележки, които илюстрират многопосочността на научните интереси на автора.

Научното творчество на проф. Н. Ковачев включва и още дузина непубликувани книги, някои от които обсъдени и приети за печат в БАН преди години и задържани по различни причини. Такива са: *Местните имена във Великотърновско* (593 с. машинопис, обсъдена и приета за печат през 1983 г.), *Местните имена в Дряновско и Тревненско* (1987, 408 с. машинопис), *Местните имена в Беленско* (1987, 311 с. машинопис, в съавторство с Росица К о в а ч е в а - Ц в е т а н о в а), *Географските имена в Ловешкия край* (1987, 1250 с. машинопис). Подготвени за печат са и следните книги: *Личните и фамилияните имена в Ловешкия край* (1988, 872 с. машинопис, в съавторство с Росица К о в а ч е в а - Ц в е т а н о в а), *Препоръчителен честотно-тълковен речник на личните имена у българите 1901 – 1970 г.* (1988, 1400 с. машинопис), *По пожълтелите книги и каменните плочи на миналото в Севлиевския край. Надписи, пътеписи, бележки* (1988, 173 с.), *Народните названия на звездите и съзвездията в България* (1989, 130 с. машинопис), *"РОСИЦА" – народни песни от Севлиево* (1988, 520 с.) и книги за Априлското въстание в Севлиево околия, за автора на "Един завет" Иван Йончев, за поетесите Димана Данева и Екатерина Ненчева, както и подборна стихосбирка от собствено поетично творчество. Тематичното разнообразие на този списък от непубликувани приноси изследвания още веднъж показва многопосочността на изследователските интереси на учения и твореца Николай Ковачев. Самото им наличие доказва, че той не е бил галеник на съдбата, независимо от заеманите от него постове в иерархията на университетската администрация, в Съюза на научните работници и др., от множеството присъждани награди и отличия, той нито е търсил, нито е очаквал специални привилегии. Писаните и произнасяни хвалебствия по негов адрес са в драстично противоречие с реалната незаинтересованост и обидно безразличие на администраторите в науката към научните му проекти с национална значимост, но видният учен не се отказа от реализацията на нито една своя идея. Най-значимата от тях е създаването на национален ономастичен архив като база за изработване на Български топонимичен речник и атлас и Български антропонимичен речник и атлас. На тази идея е подчинена дейността му след 1963 г. като университетски

преподавател и учен. С тази идея е свързан и опитът му да обедини българските ономасти и краеведи. Конкретни стъпки за реализирането ѝ са организирани по негова идея и с активното му участие Първа и Втора кръгла маса по проблемите на българската ономастика (през 1989 и 1990 г. съвместно със Секция по българска ономастика към Института за български език при БАН) и Първата българска конференция по ономастика "Принципи за съставяне на български топонимичен речник и атлас", проведена пак във Велико Търново през 1991 г., с участието на видни ономасти от страната и чужбина.

Приносът на Николай Ковачев за развитието на българската ономастика би бил недооценен, ако не си даваме сметка за неговата работа на редактор, рецензент, научен ръководител и педагог. Под негово ръководство израстна аспирантката му Анастасия К он д у к т о р о в а - В ъ л к а н о в а, която защити дисертация върху словообразуването на българските лични имена. Под негово ръководство са разработени и защитени над 400 дипломни работи и хиляди домашни и курсови работи по ономастика. Под негово ръководство са се формирали като учени редица изявени вече ономасти, бивши негови студенти във Великотърновския университет, като Тодор Б а л к а н с к и, Драгомир Л а л ч е в, Иван Ч о б а н о в, Белчо К р ъ с т е в, Петър В ъ л к о в, Недялка И в а н о в а, Пенка Р а д е в а, Кирил Ц а н к о в, Мария А н г е л о в а - А т а н а с о в а, Анелия П е т к о в а, както и изявени краеведи като Руско К а л е в, Иван Г р а д е ш л и е в и редица други негови възпитаници, запазили траен интерес към ономастиката и краезнанието след първата с любов изработена домашна, курсова или дипломна работа по ономастика. Това е повече от достатъчно основание да твърдим, че с цялостната си работа на педагог и учен проф. Н. Ковачев е допринесъл за превръщането на Филологическия факултет на Великотърновския университет в своеобразна школа за ономасти и краеведи.

Проф. Николай Ковачев отпразнува 76-годишнината си стоплян не толкова от многобройните отличия (ордени, медали, значки и грамоти), колкото от реалното признание на научната ни общественост, на своите колеги и студенти, впечатлени от обема и качеството на научната му продукция, от невероятната му енергия и трудолюбие, от човешката му и научна извисеност, от неговото родолюбие и обществена активност. Неговата творческа пълноценност и активност и умението му да вижда проблемите на науката в далечна перспектива са обещание за още много значими приноси на автора към българската ономастика.